

Małecka, Teresa

Pomoc rządowa Stanów Zjednoczonych Ameryki dla państwa polskiego po I wojnie światowej

---

Przegląd Historyczny 70/1, 73-88

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

TERESA MAŁECKA

Pomoc rządowa Stanów Zjednoczonych Ameryki dla państwa polskiego po I wojnie światowej

Amerykańska pomoc rządowa dla państwa polskiego po zakończeniu I wojny światowej była częścią akcji kredytowej podjętej przez Stany Zjednoczone wobec zniszczonej wojną Europy. Stała się ona przedmiotem zainteresowań wielu badaczy, zarówno w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej. Ocena tej pomocy, jak się powszechnie w historiografii polskiej i obcej określa akcją kredytową administracji wilsonowskiej, jest w literaturze bardzo zróżnicowana. Od wyraźnie apologetycznego nastawienia twórców tej koncepcji i jej realizatorów do ostrego tonu historyków radzieckich, upatrujących w pomocy dążenie Stanów Zjednoczonych do „zławienia młodej Republiki Radzieckiej”¹.

Położenie geograficzne państwa polskiego (sąsiedztwo z Rosją Radziecką) oraz fakt, że spośród krajów Europy środkowo-wschodniej i południowej Polska uzyskała od rządu USA największą sumę kredytów, stały się po II wojnie światowej przyczyną powstania wśród historyków i publicystów znacznego zainteresowania amerykańskimi kredytami dla II Rzeczypospolitej. Najwięcej prac, przede wszystkim o charakterze przyczynkarskim, ukazało się w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych².

Nie był to przypadek. Plan Marshalla i polityka Stanów Zjednoczonych w okresie zimnej wojny skłaniały do szukania analogii w przeszłości. W Związku Radzieckim zaczęły pojawiać się prace demaskujące imperializm amerykański w różnych okresach historii USA. Szczególne zainteresowanie budziły lata, w których w Rosji dokonywały się przeobrażenia rewolucyjne. Zajmując się tym okresem, historiografia radziecka określała politykę USA jako dążącą do obalenia władzy radzieckiej. Często wysuwany argument, poza wskazywaniem kierowniczej roli USA w interwencji państw sojuszniczych przeciw pierwszemu na świecie państwu robotniczo-chłopskiemu, była pomoc rządu amerykańskiego dla Polski po zakończeniu I wojny światowej. Widziano

¹ Zob. m.in. H. Hoover, *The Memoirs of Herbert Hoover. Years of Adventure 1874—1920*, New York 1951; W.R. Grove, *War's Aftermath (Polish Relief in 1919)*, New York 1940; H.H. Fischer, *America and the New Poland*, New York 1928; D. Staszewski, *Interwencja pod pozorem pomocy*, Warszawa 1964, [w:] *Historia Powszechna* t. VII, red. J.M. Żukow, Warszawa 1973; *Historia Dyplomacji* t. III, red. A. A. Gromyko i inni, Warszawa 1973; A.W. Bieriozkin, *Oktjabskaja Rewolucja i SSZA 1917—1922*, Moskwa 1967; L. Gwiszjani, *Sowietskaja Rossija i SSZA (1917—1920)*, red. N.N. Jakowlew, Moskwa 1970.

² Zob. np. bibliografię opracowaną przez M. Drozdowską, *Ameryka Północna. Bibliografia druków zwartych za lata 1944—1971 (Wybór)*, [w:] *Ameryka Północna. Studia* pod red. M.M. Drozdowskiego, Warszawa 1975, s. 395—452.

w niej dążenia Stanów Zjednoczonych do stworzenia z Polski potencjalnej bazy agresji przeciw Rosji Radzieckiej. Wiele z tych prac było tłumaczone na język polski lub omawiane na łamach polskiej prasy³.

W rozwijającym się, zimnowojennym klimacie pierwszej połowy lat pięćdziesiątych, pojawiały się w naszych czasopismach liczne artykuły poświęcone pomocy USA dla II Rzeczypospolitej. Rażą one brakiem obiektywizmu i jednostronnością sądów. Autorzy, często w oparciu o skromną bazę źródłową, formułowali w sposób bezkrytyczny swoje opinie. I. Bukacz na przykład, omawiając wspomnienia H. Hoovera podkreślał, że American Relief Administration (ARA) pod pretekstem pomocy pomagała burżuazji polskiej w przygotowaniu ofensywy przeciw Rosji Radzieckiej⁴. Z kolei w artykule K. Laptera „Antypolska polityka imperializmu amerykańskiego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej”, czytamy: „Za pomocą swych — agentów — amerykańscy imperialiści zabrali się — do użycia Polski dla realizacji swego głównego celu — zduszenia rewolucji radzieckiej”⁵.

„Interwencyjny model” akcji kredytowej USA po I wojnie reprezentują również szersze opracowania polskich autorów⁶. Praca J. Kowalskiego „Wielka Październikowa Rewolucja Socjalistyczna a wyzwolenie Polski”, wydana w 1952 r., stwierdza: „Wielki kapitał amerykański, angielski, francuski czyni wszystko, by Polskę całkowicie uzależnić od siebie tak politycznie, jak i gospodarczo, by przekształcić ją w narzędzie wojny antyradzieckiej. Tak postępuje w pierwszym rządzie zachłanny imperializm Stanów Zjednoczonych Ameryki — główny inspirator interwencji zbrojnej przeciw Rosji Radzieckiej. Zostaje utworzona specjalna organizacja — ARA (American Relief Administration) — Amerykańska Administracja Pomocy, która pod pozorem niesienia «pomocy» głodującej ludności Europy miała ułatwić uśmierzenie rewolucyjnego wrzenia w krajach europejskich — ułatwić wciągnięcie tych krajów do wojny przeciw Rosji Radzieckiej oraz zaopatrzyć je w tym celu w żywność

³ Zob. np. A. Bieriozkin, *Kierownicza rola Stanów Zjednoczonych w przygotowaniu i realizacji interwencji zbrojnej przeciwko Rosji Radzieckiej (1918—1920)*, Warszawa 1951; N. Rubinsztejn, *Z historii antyradzieckiej polityki imperializmu amerykańskiego* (tłum. z ros. „Woprosy Istorii” 1951, nr 1), „Sprawy Międzynarodowe” 1951, z. 1/2, s. 36—69; W. Fomin, *Amerykańscy i anglo-francuscy imperialiści jako organizatorzy i współuczestnicy hitlerowskiej agresji przeciwko Polsce* (tłum. z ros. „Woprosy Istorii” 1951, nr 11), „Nowe Drogi” 1951, nr 6, s. 149—173; H. Batoński, recenzja książki: B.E. Sztejn, *Burżuazyjne falsyfikatory historii 1919—1939* (Moskwa 1951, s. 240), „Sprawy Międzynarodowe” 1952, z. 2, s. 120—128; I. Bukacz, *Z historii imperializmu Stanów Zjednoczonych* (A. E. Kumina, *Prował amerikanskich planów zawojowania mirowowo gospodarstwa w 1917—1920 godach*, Moskwa 1951, s. 236), „Sprawy Międzynarodowe” 1951, z. 4, s. 124—131.

⁴ I. Bukacz, recenzja książki: H. Hoover, *The Memoirs of Herbert Hoover. Years of Adventure 1874—1920*, „Sprawy Międzynarodowe” 1952, z. 4, s. 134—139.

⁵ K. Lapter, *Antypolska polityka imperializmu amerykańskiego w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, „Nowe Drogi” 1951, nr 5, s. 104—123; zob. także inne artykuły tegoż autora oraz J. Raciborskiego, I. Bukacza i innych w „Nowych Drogach” i „Sprawach Międzynarodowych”.

⁶ Zob. m.in. J. Kowalski, *Wielka Październikowa Rewolucja Socjalistyczna a wyzwolenie Polski*, Warszawa 1952; T. Atkins, T. Rojek, *Wielka Przegrana*, Warszawa 1954, S. Arski, A. Korta, Z. Safian, *Zmowa grabieżców*, Warszawa 1950.

i materiały wojenne. Imperialiści amerykańscy i ARA zmierzali do tych celów zwłaszcza w Polsce i w krajach nadbałtyckich”⁷.

Polemikę z takim spojrzeniem podjął Z. Landau. W swym artykule „O kilku spornych zagadnieniach stosunków polsko-amerykańskich w latach 1918—1920”, w oparciu o materiały archiwalne wykazał niesłuszność dwóch dominujących tez ówczesnej literatury: o kierowniczej roli Stanów Zjednoczonych w przygotowaniu Polski do interwencji zbrojnej przeciw Rosji Radzieckiej i o dążeniu kapitału USA do opanowania i podporządkowania sobie gospodarki polskiej.

Oceniając amerykańską pomoc rządową Z. Landau wskazał na niebezpieczeństwa, jakie stwarzała dla ustroju kapitalistycznego Rewolucja Październikowa i wysunął tezę, że zasadniczym celem pomocy było przeciwdziałanie rozszerzaniu się fali rewolucyjnej w Europie. Píše o tym w sposób następujący: „Rewolucja niszcząc władzę kapitału nawet w jednym odosobnionym kraju, uderzała w zasadnicze założenia ustrojowe innych państw kapitalistycznych — wpływała na aktywizację walki gospodarczej i politycznej klasy robotniczej we wszystkich krajach. W związku z tym również z rząd Stanów Zjednoczonych zainteresowany był w szybkim stłumieniu rewolucji, której ogniska zaczynały obejmować w tym okresie poza Rosją także Niemcy, Polskę, Austrię oraz inne kraje południowej i środkowej Europy. Rząd Stanów Zjednoczonych stał na stanowisku, że najlepszą metodą przeciwdziałania szerzeniu rewolucji jest aprowizowanie terenów zagrożonych jej wybuchem, uruchamianie na obszarach tych dotychczas nieczynnych zakładów przemysłowych, stwarzanie ludności stosunkowo znośnych form bytowania w istniejących warunkach ustrojowych. Temu też zadaniu służyła działalność kierowanej przez Herberta Hoovera American Relief Administration, podobnie jak i działalność amerykańskich instytucji charytatywnych”⁸. Stanowiska swego Landau szerzej nie uzasadniał, na co nie pozwalały mu wąskie ramy artykułu.

Teza Landaua była atrakcyjna, gdyż w licznych dokumentach H. Hoovera i pismach W. Wilsona, głównych twórców i organizatorów „pomocy”, można znaleźć sformułowania, podkreślające zagrożenie ze strony „bolszewizmu”. Chyba głównie to sprawiło, że przyjęli ją w Polsce badacze stosunków polsko-amerykańskich. Szli oni drogą wyznaczoną przez Landaua i koncentrowali uwagę na celach polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunku do Rosji Radzieckiej. Z góry jednak przyjmowali, że akcja kredytowa rządu USA, powszechnie nazywana pomocą, była rzeczywiście pomocą. Spojrzenie to zmniejszało ich krytycyzm i nie pozwalało wnikać w istotę wielu dokumentów. To powodowało, że mimo dostrzegania innych aspektów „pomocy” USA, przyjmowali, tak jak Z. Landau, że głównym motywem działalności administracji waszyngtońskiej wobec Polski i całej Europy środkowo-wschodniej było dążenie do przeciwdziałania narastającej w tym rejonie fali rewolucyjnej, stanowiącej zagrożenie stosunków kapitalistycznych⁹.

⁷ J. Kowalski, *Wielka Październikowa*, s. 129.

⁸ Z. Landau, *O kilku spornych zagadnieniach stosunków polsko-amerykańskich w latach 1918—1920*. KH 1958, nr 4, s. 1095.

⁹ Zob. np. L. Zyblikiewicz, *Stosunki polsko-amerykańskie w latach 1917—1923*, Kraków 1972, s. 217—228 (maszynopis pracy doktorskiej); J. Wędrowski, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916—1920*, Warszawa 1975, (maszynopis pracy doktorskiej w IH PAN), M. Woj-

Bliższa analiza akcji kredytowej USA wobec Polski, budzi jednak wątpliwości co do słuszności stosowanego pojęcia: pomoc. Dotychczasowa literatura, zarówno polska, jak obca, przejęła je za ówczesnymi działaczami amerykańskimi, za twórcami tej koncepcji stosując niekiedy cudzo-
słów dla podkreślenia, że pomoc ta była nie celem, lecz narzędziem określonych zamierzeń politycznych. Czy jednak była to pomoc? Czy nie występuje tu zasugerowanie faktem, że w ówczesnej sytuacji państw europejskich kredyty umożliwiające zakup pewnych ilości niezbędnych towarów, stwarzały pozory pomocy bez względu na warunki ich kredytów?

Przyczyn wątpliwości jest wiele. Z dokładnej analizy transakcji rządu Republiki Polskiej z agendami rządowymi USA wynika, że kredyty udzielone władzom polskim w latach 1919—1922 były niewielkie, zarówno w stosunku do możliwości kredytowych USA, jak i potrzeb Polski, że służyły do sfinansowania importu głównie żywności i odzieży; zaledwie 1/4 ogólnej ich sumy została przeznaczona na zakup środków transportu, materiałów sanitarnych, różnych urządzeń i maszyn, ogólnie określonych jako sprzęt chemiczny, że w przeważającej mierze kredyty te były krótko- i średnioterminowe (1—5 lat), o stosunkowo wysokim, jak na ówczesne warunki i rodzaj kredytów, oprocentowaniu. Ich charakter był wybitnie handlowy⁴⁰.

Handlowy charakter kredytów podkreśla także fakt, że były udzielane na zakup tylko amerykańskich towarów, mimo że wiele krajów Europy czyniło starania o uzyskanie od rządu USA pożyczek gotówkowych na cele walutowe, skarbowe itp.

Z kolei, analiza struktury towarowej dostaw dokonywanych w ramach kredytów administracji wilsonowskiej, pozwala na stwierdzenie, że dotyczyły one sprzedaży głównie tych towarów, których ogromne zapasy istniały w USA. Uwzględniając ten aspekt akcji kredytowej powstaje pytanie, czy kredytów udzielonych po zakończeniu I wojny światowej przez Waszyngton nie należy potraktować jako formy popierania eksportu amerykańskiego w celu podtrzymania zapoczątkowanej w czasie wojny ekspansji gospodarczej Stanów? Odpowiedź na to pytanie umożliwi lepsze zrozumienie i określenie celów i motywów USA organizujących tzw. pomoc.

Rozważania zacząć należy od krótkiej charakterystyki ekspansji gospodarki amerykańskiej w czasie wojny. Koniunktura wojenna i protekcyjna polityka rządu w latach 1917—1918⁴¹ doprowadziły do niezwykle szybkiego rozwoju gospodarki Stanów. W ciągu czterech lat wojny USA stały się największą potęgą ekonomiczną i finansową świata. Źródłem

ciechowski, *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej i Europa Środkowa między dwoma wojnami (1918—1939/41). Referat wygłoszony na XIV Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w San Francisco (22—29 sierpnia 1975)*, KH 1976, nr 2, s. 332.

⁴⁰ Zob. T. Małecka, *Kredyty i pożyczki Stanów Zjednoczonych Ameryki dla rządu polskiego w latach 1918—1939*, Warszawa 1977, s. 8—35 (maszynopis pracy doktorskiej w bibliotece SGPiS).

⁴¹ W ciągu 1917 i 1918 r. zostały utworzone tysiące organizacji i agend rządowych, które regulowały i kontrolowały wszystkie podstawowe działy gospodarki USA. Por. B. Noggle, *Into the Twenties. The United States from Armistice to Normalcy*, Chicago 1974, s. 55. M.in. w sierpniu 1917 r. Kongres wydał Food Production Act, który miał stymulować wzrost produkcji rolnej oraz Food and Fuel Control Act, który dawał rządowi prawo kontroli nad wszelkimi „surowcami, narzędziami i maszynami, niezbędnymi dla produkcji żywnościowej, pasz i paliw”. H. Faulkner, *American Economic History*, New York 1959, s. 589.

bogacenia się i dynamicznego wzrostu wszystkich działów wytwórczości amerykańskiej był rozwój eksportu¹². Walcząca Europa potrzebowała żywności, surowców, broni i innych niezbędnych do prowadzenia wojny towarów. Kraje pozaeuropejskie, które do wybuchu wojny importowały potrzebne artykuły z Europy Zachodniej, mogły w czasie wojny otrzymywać je jedynie ze Stanów Zjednoczonych. Stany zaczęły więc stopniowo zdobywać i opanowywać nowe rynki zbytu, które stanowiły jednocześnie bogate źródła surowców¹³. Sytuacja ta, przy jednoczesnym poparciu rządu USA¹⁴, umożliwiła wzrost eksportu amerykańskiego z 5,5 mld dol. w 1916 r. do 6,2 mld dol. w 1918 r.¹⁵ Obroty amerykańskiego handlu zagranicznego zwiększyły się w czasie wojny trzykrotnie, co pozwoliło Stanom zdobyć dominującą pozycję w handlu międzynarodowym¹⁶.

Koniunktura wojenna w Stanach spowodowała, że w momencie zakończenia wojny, w wielu działach wytwórczości amerykańskiej istniały nadmiernie rozwinięte moce wytwórcze. Szczególnie duży okazał się nadmiar produktów rolnych. Utrzymywane bowiem przez rząd wysokie ceny sprawiły, że w ciągu roku, do jesieni 1918 r., wyprodukowano około 18 mln ton nadwyżek żywnościowych, podczas gdy w normalnych, przedwojennych warunkach wynosiły one 4—5 mln ton rocznie¹⁷. W dodatku wczesną jesienią 1918 r., nie przewidując jeszcze końca wojny¹⁸, zakupiono żywność w krajach półkuli południowej, w celu zapewnienia (aż do nowych zbiorów w lecie 1919 r.!) zaopatrzenia własnej armii i armii państw alianckich¹⁹. W momencie zawieszenia broni w listopadzie 1918 r. Stany Zjednoczone posiadały więc około 60% ogółu światowych zapasów żywnościowych²⁰. Zapasy te ciągle rosły. Na początku stycznia 1919 r. Hoover w depeszy do dyrektora Biura Administracji Żywności-

¹² Zwraca na to uwagę C. Julien, *Imperium amerykańskie*, Warszawa 1971, s. 201.

¹³ G. H. Stuart, *Latin America and the United States*, s. 9: „Pierwsza wojna światowa dała Stanom Zjednoczonym wspaniałą okazję do zajęcia kluczowych pozycji, które od dawna zajmowała Anglia w handlu zagranicznym republik południowo-amerykańskich. Stany Zjednoczone nie omieszkały wykorzystać tej okazji. W latach 1913—1920 handel Stanów Zjednoczonych z krajami Ameryki Łacińskiej wzrósł o blisko 400%”.

¹⁴ W 1918 r. prezydent Wilson naklonił Kongres do przyjęcia ustawy Webba, która uelastyczyła antytrustową ustawę Shermana zezwalając eksporterom amerykańskim na tworzenie karteli dla skutecznego zwalczania zagranicznej konkurencji (C. Julien, op. cit., s. 195 n.).

¹⁵ AAN, Amb. RP. Waszyngton, t. 145, k. 103: raport ekonomiczny radcy handlowego poselstwa RP w Waszyngtonie pt. „Stan gospodarki Stanów Zjednoczonych Ameryki w 1919 r.”. Dodać należy, że równie szybko, a może nawet szybciej rozwijał się eksport w pierwszym okresie wojny, kiedy Stany nie brały jeszcze w niej czynnego udziału (tamże, k. 97 n.).

¹⁶ J. Ciepielewski, I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza świata XIX wieku*, Warszawa 1970, s. 322.

¹⁷ S. L. Bane, R. H. Lutz, *Organization of American Relief in Europe*, Stanford 1943, s. 2 (dalej: *Relief*): H. Hoover do A. Lovedaya, *Résumé of American Operations in Europe 1918—1922*.

¹⁸ Tamże, s. 206. Na fakt ten zwracał uwagę m.in. C. Glass w piśmie do N. Davisa z 19 stycznia 1919. Również pismo H. Hoovera do W. Wilsona z 24 października 1918, świadczy, że nie spodziewano się tak szybkiego zakończenia wojny (tamże, s. 26).

¹⁹ Tamże, s. 23: H. Hoover, *We'll Have to Feed the World Again*, 28 listopada 1942.

²⁰ Tamże, s. 10. Światowe zapasy żywności szacowano na 30 mln ton. Por. także *Inter-Office Memorandum for American Officials* z 15 listopada 1918 (tamże, s. 49).

wej USA w Nowym Jorku, E. Rickarda podkreślał: „Między 1 stycznia i 1 lipca [1919 r. — T.M.] będziemy najwyraźniej mieli nadwyżki eksportowe w wysokości 400 mln buszli zboża i pasz, 1,5 mln ton artykułów hodowlanych — ogólnej wartości, według obecnych cen, około 1500 mln lub 1600 mln dol.”²¹

Obok wzrastających zapasów żywnościowych, Stany Zjednoczone dysponowały znacznymi ilościami różnych towarów zgromadzonych w magazynach USA i europejskich, które miały służyć podobnie jak żywność, do zaspokajania potrzeb wojny²². Posiadano między innymi ogromne zapasy taboru kolejowego, umundurowania, butów i wszelkiego rodzaju sprzętu wojskowego²³. Wartość istniejących na terytorium USA zapasów w dniu 1 listopada 1918 r. oceniano na 2 mld dolarów, w Europie — ponad 1330 mld dolarów²⁴.

Dodatkowo czekały na realizację licznie kontrakty zawarte przez Aliantów z prywatnymi przedsiębiorstwami Ameryki na dostawę towarów wojennych o łącznej wartości ponad 6 mld dol.²⁵. Zakończenie wojny przekreśliło tę możliwość, podobnie jak i uniemożliwiło sprzedaż jakichkolwiek zgromadzonych towarów. Umowy bowiem zawierane były na ogół na okres działań wojennych.

Administracja waszyngtońska stanęła więc wobec trudnego problemu upłynnienia zapasów. Zmuszała ją do tego zapoczątkowana w czasie wojny polityka interwencji państwa w sprawy gospodarcze. Mimo panujących poglądów, że rozwój gospodarczy kraju powinien następować bez ingerencji rządu, mimo zniesienia w Stanach z dniem 1 stycznia 1919 r. wszelkich wydanych w latach 1917—1918 przepisów ograniczających swobodę firm prywatnych w zakresie działalności handlowej i przemysłowej²⁶, zdawano sobie sprawę z faktu, że przestawienie gospodarki amerykańskiej na produkcję pokojową i rozwój ekspansji kapitału prywatnego wymagać będzie, przynajmniej w początkowym okresie, pomocy państwa²⁷.

Współczesny historyk amerykański, B. Noggle, ocenia przyjętą przez Waszyngton linię postępowania w sposób następujący: „Business amerykański — przynajmniej jego znaczna część — oczekiwał w okresie rekonstrukcji znacznie większego protekcjonizmu ze strony państwa, niż zaofiarował Wilson”²⁸. Tym niemniej, podstawowe z punktu widzenia

²¹ Tamże, s. 161: pismo H. Hoovera do E. Rickarda z 9 stycznia 1919.

²² Zaspokajanie potrzeb wojny dokonywało się oczywiście poprzez kredytową sprzedaż po niezwykle wysokich cenach. Zob. H. Hoover, *We'll Have to Feed*, s. 20.

²³ W Europie znajdowało się 1500 lokomotyw, około 18 tys. wagonów, a na terytorium Stanów — 300 lokomotyw i około 8 tys. wagonów, które „nie mogły być użyte w USA”. *Relief*, s. 413: pismo W.G. Atwooda do W.B. Conseya, 19 kwietnia 1919. Szerzej na temat wielkości zapasów nagromadzonych przez USA zob. np. D. Staszewski, op. cit., s. 26—28.

²⁴ B. Noggle, op. cit., §. 24.

²⁵ C. H. Lipssett, *United States War Surplus*, New York 1924, s. 9, cyt. za: D. Staszewski, op. cit., s. 27. Obok rządowych organizacji USA energiczną działalność na terytorium Europy rozwinęła jeszcze w czasie wojny m.in. National Association of Manufactures, w skład której wchodziło 4000 przemysłowców z kapitałem zakładowym 75 mln franków i z 6 mln robotników (więcej niż połowa wszystkich robotników w USA). Por. „Wiadomości Wydziału Ekonomiczno-Handlowego MSZ” 1919, nr 4—5, s. 73.

²⁶ Tamże, s. 52.

²⁷ Szerzej o tych sprawach por. np. B. Noggle, op. cit., s. 46—83.

²⁸ Tamże, s. 51.

całej gospodarki USA, problemy powojenne znalazły się w zasięgu działalności rządu.

W kołach bliskich prezydenta dostrzegano, że nagromadzone zapasy, jeśli nie znajdą zewnętrznych rynków zbytu, zagrożą sytuacji rynkowej w Stanach i utrudnią przestawienie gospodarki amerykańskiej na tory pokojowe. Skierowanie zapasów na rynek wewnętrzny spowodowałoby gwałtowny spadek cen, głównie żywności, co odbiłoby się nie tylko na rolnictwie, ale poprzez system kredytowy, finansujący ekspansję rolnictwa, również na innych działach gospodarki USA²⁹. Straty ponieśliby zarówno producenci, jak i eksporterzy, często korzystający z kredytów bankowych. Stąd, jeszcze przed kapitulacją Niemiec, Wilson wydał dyspozycje w celu dokonania przygotowań do sprzedaży zgromadzonych towarów.

Uwagę Stanów Zjednoczonych przyciągała głodująca i zniszczona Europa. Wydawało się, że wskutek ogromnych potrzeb, Europa będzie na wielką skalę kupowała w Stanach³⁰. Do współpracy zachęcały także nawiązane w czasie wojny kontakty. Przyniosły one Ameryce ogromne zyski. Wiele firm było w dalszym ciągu zainteresowanych w powojennym rozwoju ekspansji do Europy. Baldwin Locomotive Works, American Locomotive, American Car and Foundry, Standard Steel Car Corporation oraz kilka instytucji bankowych założyły Foreign Finance Corporation, by z zebranego kapitału (100 mln dolarów) finansować eksport do Europy³¹. Temu samemu celowi miała służyć powołana w 1919 r. przez rząd USA War Finance Corporation. O zainteresowaniu sfer kapitałowych rynkiem europejskim może świadczyć fakt, że jeszcze w połowie 1920 r. na narodowej konwencji handlu zagranicznego przewagę utrzymali zwolennicy dalszej współpracy z Europą³².

Tymczasem w Europie powojennej panował chaos i dezorganizacja. Pod wpływem rewolucji socjalistycznej w Rosji wzmożyła działalność partie robotnicze. Niezadowolenie z istniejącej sytuacji (głód, trudności powojenne) doprowadziło w wielu krajach do ruchów rewolucyjnych. Szczególnie ważny stał się problem nowo utworzonych państw w Europie środkowowschodniej, które stanowić mogły dla firm USA ważny rynek zbytu. Państwa te wskutek działań wojennych zostały dotknięte ogromnymi zniszczeniami, cierpiały głód i nędzę. Brak było rezerw, a produkcja przemysłowa i rolna spadły w wyniku dewastacyjnej polityki okupanta tak znacznie, że podniesienie jej wymagało ogromnych środków, których nie znajdowano. Nie posiadano ich również na doraźny import żywności i innych artykułów pierwszej potrzeby. Mimo więc ogromnego zapotrzebowania żywności, surowców itp. w Europie środkowowschodniej i południowej Stany Zjednoczone nie znajdowały tu do-

²⁹ Te aspekty szczególnie mocno akcentował H. Hoover, związany ściśle z rolnictwem i zainteresowany w utrzymaniu cen artykułów rolnych na wysokim poziomie. Podkreślał on, że według wielu obserwatorów Stany nie unikną „paniki finansowej” wywołanej niezdolnością sprzedaży nadmiernych zapasów towarowych. *Relief*, s. 418; H. Hoover, *Review of the European Food Situation*, 29 kwietnia 1919; tamże, s. 161 n.: pismo H. Hoovera do E. Rickarda z 9 stycznia 1919 r.

³⁰ AAN, Amb. RP Waszyngton, t. 181; bp.: raport konsula generalnego w Nowym Yorku o stanie gospodarki Stanów Zjednoczonych w 1921 r.

³¹ *Stany Zjednoczone a handel z Europą*, „Wiadomości Wydziału Ekonomicznego MSZ” 1919 r., nr 20—24, s. 241.

³² L. Zyblikiewicz, op. cit. s. 210.

godnego rynku zbytu, gdyż państwa tego rejonu nie miały czym płacić³³. Z drugiej strony, istniejące w USA ustawodawstwo uniemożliwiało dostarczenia im żywności na kredyt³⁴.

Ograniczone były także możliwości sprzedaży towarów amerykańskich dla „Big Allied”. Anglia, Francja i Włochy zaczęły z większą siłą, niż w czasie wojny, kwestionować ceny towarów amerykańskich żądając ich obniżenia. Wobec sprzeciwu Stanów, zaczęły importować tańszą żywność z Australii, Argentyny i Brazylii³⁵. Anglia pierwsza wymówiła Ameryce szereg kontraktów. Pod naciskiem administracji wilsonowskiej alianci godzili się brać żywność amerykańską pod warunkiem, że dostawy odbywać się będą w ramach kredytów przyznanych przez Treasury Department³⁶.

W tej sytuacji, gdy rynek wewnętrzny był nasycony, a eksport napotykał przeszkody (braki finansowe importerów i konkurencja krajów zamorskich), jedynym wyjściem dla upłynnienia nadwyżek okazał się kredyt³⁷. Pełnił on zresztą nie tylko funkcję stymulatora eksportu, ale wręcz umożliwiał go; bez kredytów Stanom nie udało się sprzedać Europie tej masy towarowej, którą ostatecznie wywieziono.

Powyższe uwagi są chyba wystarczającym dowodem, że polityka USA w zakresie akcji kredytowej dla Europy była polityką „businessu”. Nic nie sugeruje, że Stany udzielały Europie kredytów jedynie po to, by pomóc jej w przezwycięzeniu ogromnych trudności spowodowanych czteroletnią wojną. Sami Amerykanie podkreślali w 1919 r., że potrzebująca długoterminowych kredytów Europa pozwala gospodarce amerykańskiej osiągać korzyści zarówno z tytułu udzielanych jej przez USA pożyczek, jak i rozwijanego handlu³⁸. Stosowanie więc pojęcia „pomocy” dla określenia ówczesnej akcji kredytowej rządu Stanów Zjednoczonych po zakończeniu I wojny światowej wydaje się niewłaściwe. Brytyjski ekonomista F. Benham, piszący o podobnej akcji amerykańskiej na rzecz trzeciego świata po II wojnie światowej wyraził się: „Przyjemnie jest odczuwać, że pomagamy naszym bliźnim a jednocześnie zwiększać swój własny zysk”³⁹.

Określenie akcji kredytowej administracji wilsonowskiej jako polityki „businessu” nie wyklucza tezy naszej i obcej historiografii, że „pomoc” ta w 1919 r. miała na celu przeciwdziałanie fali rewolucyjnej w pań-

³³ Potwierdziły to misje hooverowskie, które negocjowały warunki kontraktów z wieloma państwami środkowoeuropejskimi. Do czasu rozwiązania problemu finansowania dostaw przez Kongres USA nowo utworzone kraje mogły otrzymać niezbędne artykuły tylko za gotówkę.

³⁴ Zob. Liberty Loan Act z 1917 r.

³⁵ H. Hoover, *We'll Have to Feed*, s. 20.

³⁶ *Relief*, s. 207; pismo C. Glassa do N. Davisa z 21 stycznia 1919.

³⁷ *Stany Zjednoczone a handel z Europą*, „Wiadomości Wydziału Ekonomicznego MSZ” 1919 r., nr 20—24, s. 241; „Przeszkody te [utrudniające eksport do Europy — T.M.] można, by usunąć w znacznej mierze przez udzielenie Europie długoterminowych kredytów”. Również gubernator Federal Reserve Bank, B. Strong podkreślał: „aby umożliwić wywóz wyrobów Stanów Zjednoczonych, a przede wszystkim produktów rolniczych, eksport kapitału jest nieodzowny”. Cyt. za: H. Gliwic, *Kapitał wędrowny w gospodarce światowej*, Kraków 1938, s. 436.

³⁸ Zob. np. F. A. Vanderlip, *What Happened to Europe* (New York 1919), cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 151.

³⁹ F. Benham, *Protection and the Underdeveloped Countries* [w:] *The Colombo Plan and Other Essays* (1956), s. 59, cyt. za: J. Zawadzki, *Kapitalizm współczesny. Szkice ekonomiczne*, Warszawa 1960, s. 498.

stwach środkowo-południowo-wschodnio-europejskich. Kontrowersję budzi natomiast waga i charakter, jakie się przypisuje powyższej tezie w ocenie celów polityki Wilsona.

B. Noggle stwierdza: „*Both to get rid of the surplus and to save Europe from what he called „anarchy”, Hoover wanted to use food as a weapon in U.S. foreign policy*”⁴⁰. Noggle podkreśla, że program pomocy żywnościowej tak, jak go widział H. Hoover, poza demonstrowaniem amerykańskiej hojności, miał na celu podtrzymywanie cen artykułów rolnych w kraju poprzez eksport nadwyżek, a jednocześnie używany był jako broń przeciwko „bolszewizmowi” w Europie⁴¹.

Z kolei, P. Wandycz, historyk amerykański narodowości polskiej pisze: „Jakkolwiek można przyjąć, iż amerykańskie zainteresowanie w stabilizacji Europy Środkowo-Wschodniej łączyło się z obawami przed wzrostem komunizmu w tych krajach, nie należy chyba przeceniać tego czynnika”⁴². Nieco wcześniej stwierdza: „W problematyce Ameryka—Europa Środkowo-Wschodnia dominowały sprawy gospodarcze — — Z punktu widzenia politycznego, zainteresowanie Europą Środkowo-Wschodnią było raczej małe, choć Waszyngton, rzecz jasna, pragnął pewnej stabilizacji gospodarczej i wewnętrzno-politycznej tych krajów”⁴³. Stabilizację tę Stany Zjednoczone traktowały, według Wandycza, „głównie jako konieczny warunek do odbudowy międzynarodowej struktury gospodarczej, w której amerykański kapitał i handel odgrywały pierwszorzędną rolę”⁴⁴.

W świetle przejranych materiałów powstają wątpliwości, czy słuszna jest dotychczasowa interpretacja celów „pomocy” głosząca, że przeciwdziałanie ruchom rewolucyjnym w Europie wynikało z obaw przed komunizmem, rozumianym jako ideologiczne zagrożenie stosunków kapitalistycznych. Z różnych wypowiedzi Wilsona, Hoovera (głównych organizatorów akcji kredytowej dla Europy w 1919 r.) oraz innych członków administracji waszyngtońskiej wynika, że nie zdawano sobie wówczas sprawy z rzeczywistych konsekwencji utworzenia pierwszego w świecie państwa socjalistycznego. W ruchach rewolucyjnych, w rozszerzaniu się „bolszewizmu” nie widziano, jak się wydaje, zagrożenia dla ustroju kapitalistycznego. „W latach 1920-tych rewolucja socjalna była za rogiem jedynie w wyobraźni działaczy Kominternu”⁴⁵ — stwierdza P. Wandycz.

Dla administracji wilsonowskiej komunizm, ruchy rewolucyjne, bolszewizm, równały się anarchii, chaosowi politycznemu i gospodarczemu, utrudniającemu odbudowę normalnych tzn. przedwojennych stosunków gospodarczych w świecie⁴⁶.

⁴⁰ B. Noggle, op. cit., s. 60.

⁴¹ Tamże, s. 150—151. Autorka zdaje sobie sprawę z faktu, że nie jest to jedyne stanowisko historiografii amerykańskiej. Obok prac wysuwających na pierwsze miejsce polityki Wilsona rywalizację „wilsonizmu” i „leninizmu” powstają także prace akcentujące cele ekonomiczne w polityce USA lat 1919—1920.

⁴² P. Wandycz, *Stany Zjednoczone a Europa Środkowo-Wschodnia w okresie międzywojennym 1921—1939*, „Zeszyty Historyczne” 1976, nr 36, s. 13.

⁴³ Tamże, s. 12.

⁴⁴ Tamże, s. 23.

⁴⁵ Tamże, s. 23.

⁴⁶ *Relief*, s. 384: A. E. Taylor, *Report on Economic and Industrial Conditions in Central Europe* z kwietnia 1919 r.; pisma N. Davisa do A. Rathbone i C. Glassa do N. Davisa z 21—28 lutego 1919, tamże, s. 272—277; *President Wilson's Message to Congressional Leaders Urging the Appropriation for Relief* z 11 stycznia 1919, tamże, s. 177 oraz inne dokumenty tamże, *passim*.

O niezrozumieniu istoty socjalizmu, idei głoszonych przez W. Lenina, świadczą słowa wypowiedziane w 1918 r. przez sekretarza stanu, L. Lansinga: „Bolszewizm jest to wielki ruch międzynarodowy ciemnych mas dążących do obalenia wszelkich rządów i zniszczenia obecnego porządku społecznego. Jego apel [bolszewizm — T.M.] skierowany jest do ograniczonych i brutalnych elementów ludzkości, by zabrały inteligentom i ludziom cieszącym się pomyślnością ich prawa i własność i by zepchnęły ich do stanu niewolniczego”⁴⁷. Lansing widział więc w ruchu bolszewickim tylko siłę niszczącą, nie dostrzegał sił wytwórczych i postępowych, które poprzez swą wyższość mogły zagrozić ustrojowi kapitalistycznemu. Podobnie, zdaniem Mayera — patrzył na komunizm prezydent Wilson. A przecież Mayer należy do tych historyków amerykańskich, którzy z niezwykłą siłą akcentują „antybolszewicki” charakter wilsonowskiej polityki⁴⁸.

Na ogół w sferach rządowych Waszyngtonu, jak i pozarządowych, komunizm traktowano jako chwilowe odchylenie od stanu „normalnego”. Dowodem może być działalność i opinia powołanych w 1917 r. przez Wilsona ekspertów, tworzących tzw. *The Inquiry*. Zadaniem *Inquiry* było zbadanie sytuacji w Europie i przygotowanie dla prezydenta postulatów na konferencję pokojową⁴⁹. Mimo że w skład jej wchodził ekonomiści, historycy, geografowie i inni znawcy Europy, nie powstał w niej ani jeden raport o „możliwym zagrożeniu bolszewizmu dla społeczności europejskiej”⁵⁰. Przeciwnie: „Bolszewizm w Rosji był dla nich tymczasową, nienormalną sytuacją i wszystkie ich plany zakładały bliskie ustanowienie konstytucyjnych rządów demokratycznych w Rosji”⁵¹.

Potwierdzeniem powyższego stanowiska może być również stosunek Stanów Zjednoczonych do Rosji Radzieckiej. Mimo ogromnych kontrowersji, jakie budziła i ciągle budzi ta sprawa w historiografii⁵², można wskazać na kilka zasadniczych momentów. Amerykanie nie wierzyli w utrzymanie się przez dłuższy czas partii bolszewickiej u władzy. Ambasador USA w Piotrogradzie, D. R. Francis, od momentu wybuchu

⁴⁷ Lansing memo on absolutism and Bolshevism, October 26, 1918 cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 127.

⁴⁸ A. J. Mayer, *Historical Thought and American Foreign Policy in the Era of the First World War*, [w:] F. L. Loewenheim i inni, *The Historian and the Diplomat. The Role of History and Historians in American Foreign Policy*, New York 1967, s. 85, szerzej zob. A. J. Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918—1920*, New York 1967.

⁴⁹ Szerzej: L. Gelfand, *The Inquiry: American Preparation for Peace, 1919—1918*, New Haven 1963, cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 52.

⁵⁰ L. Gelfand, *The Inquiry*, s. 211—214, cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 127.

⁵¹ B. Noggle, op. cit., s. 127.

⁵² Stosunek Wilsona do Rosji Radzieckiej stał się przedmiotem badań historiografii amerykańskiej dopiero w latach pięćdziesiątych. Do największych dzieł należy praca G. F. Kennana (*Soviet-American Relations, 1917—1920*, t. I: *Russia Leaves the War*, t. II: *The Decision to Intervene*, Princeton 1956), w której autor podkreśla, że Wilson faktycznie „nigdy całkowicie nie rozumiał i nie aprobował” interwencji w Rosji. Zob. *The Decision to Intervene*, s. 379 n. Inne stanowisko zajmują np. W. A. Williams, A. J. Mayer i N. G. Levin, którzy na pierwszym miejscu stawiają „antybolszewizm” W. Wilsona (W. A. Williams, *American-Russian Relations 1781—1947*, New York 1952; A. J. Mayer, *Politics*; N. G. Levin, *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution*, New York 1968). Zob. też krótkie omówienie stosunku historiografii amerykańskiej do problemu polityki Wilsona wobec Rosji Radzieckiej w: B. Noggle, op. cit., s. 125—132 oraz s. 220—221.

rewolucji socjalistycznej utrzymywał, że „nowy reżim” wkrótce załamie się i radzi nie uznawać nowej władzy, dopóki „sytuacja się nie wyjaśni i bolszewicy nie zostaną odsunięci od rządów”⁵³. Radca handlowego Poselstwa RP w Waszyngtonie, H. Gliwic pisał jeszcze w połowie 1922 r.: „Amerykanie nie wierzą w możliwość utrzymania się *à la longue* reżimu bolszewickiego — — Mówią też oni ciągle o przyszłej integralnej demokratycznej Rosji. Nie chcą bowiem z drugiej strony Amerykanie powrotu autokratyzmu uważając, że forma autokratyczna daje tak samo małą rękojmnię do rozwoju gospodarczego, jak i bolszewizm”⁵⁴. Z wiarą w krótkotrwałość państwa radzieckiego łączył się postulat integralności terytorialnej Rosji i opozycja wobec „czynników trzecich pragnących obalić bolszewizm”⁵⁵.

Skutki takiego stanowiska bezpośrednio odczuła Polska, która ani w okresie przygotowań do wojny z Rosją Radziecką, ani w trakcie trwania walk, nie otrzymała żadnych kredytów, żadnej pomocy od rządu amerykańskiego. Z punktu widzenia niniejszych rozważań nie jest jednak konieczne szersze omawianie stosunku USA do polsko-radzieckiego konfliktu zbrojnego w 1920 r. Doczekał się on w Polsce kilku opracowań i wystarczy za nimi powtórzyć, że Waszyngton od początku przeciwny był polskiej polityce wschodniej, zagrażającej procesowi stabilizacji w Europie⁵⁶.

Wydaje się, że powyższe cechy amerykańskiej polityki wobec Rosji są dowodem, że administracja wilsonowska nie dostrzegała niebezpieczeństwa wynikającego dla kapitalizmu ze zwycięstwa rewolucji socjalistycznej w Rosji; co więcej, wielu było w USA zwolenników uznania władzy Lenina. Zarówno senator Borah, który wygłaszał opinię, że „Rosja ma takie samo prawo do ustanawiania państwa socjalistycznego w kapitalistycznym świecie, jakie miała republikańska Ameryka w świecie monarchicznym”⁵⁷, jak i sfery gospodarcze, które widziały „żywy interes w handlu z Rosją”⁵⁸ wypowiadały się za nawiązaniem stosunków dyplomatycznych z Rosją Radziecką.

Skoro nie rozumiano istoty przemian rewolucyjnych w Rosji i nie doceniano ich skutków dla systemu kapitalistycznego, niesłuszna wydaje się teza, że przeciwdziałanie ruchom rewolucyjnym w Europie środkowo-południowo-wschodniej wynikało przede wszystkim z obaw przed komunizmem.

Dodatkowym argumentem przeciwko tej tezie jest także stosunek Stanów Zjednoczonych do akcji kredytowej dla Polski i innych nowo utworzonych państw w Europie centralnej i południowej. Mimo, że ruchy

⁵³ F. R. Dulles, *The Road to Teheran. The Story of Russia and America, 1781—1943*, New York 1944, s. 107 nn.

⁵⁴ AAN, Amb. RP Waszyngton, t. 228, k. 99—100: raport radcy handlowego, H. Gliwica pt. „Zasadnicze wytyczne polsko-amerykańskiej polityki”, wysłany do MPiH 19 lipca 1922. Szereg argumentów przytacza też J. Wędrowski, *Polityka*, s. 357 nn.

⁵⁵ P. Wandycz, *Stany Zjednoczone*, s. 23.

⁵⁶ Z. Landau, *O kilku*, s. 1096—1100; L. Zyblikiewicz, *Stany Zjednoczone*, s. 220—243; J. Wędrowski, *Polityka*, s. 351—419.

⁵⁷ P. Wandycz, op. cit., s. 24.

⁵⁸ Pismo przewodniczącego American Commercial Association to Promote Trade with Russia, H. Kellocka, do senatora Borah, z 20 maja 1920, cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 146; zob. też R. F. Smith, *American Foreign Relations, 1920—1942*, [w:] B. J. Bernstein, *Towards a New Past: Dissenting Essays in American History*, New York 1968, s. 237—238, cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 150.

rewolucyjne rozwijały się w tych krajach już w końcu 1918 r. „pomoc” USA nadeszła dopiero w lutym 1919 r. Z góry też założono, że będzie ona trwać do końca lipca t. r., chociaż nie można było przewidzieć czy fala rewolucyjna do tego czasu ustąpi. Dużej pomocy udzielono poza tym Belgii i północnej Francji, o których trudno twierdzić, że były zagrożone przez komunizm.

Przed ostateczną odpowiedzią na pytanie, jakie czynniki decydowały o podjęciu przez USA akcji kredytowej w stosunku do nowo powstałych państw w Europie, należy kilka słów poświęcić polityce prezydenta Wilsona. Lektura wybranych pozycji niezmiernie obszernej i kontrowersyjnej⁵⁹ literatury prowadzi do wniosku, że Wilson pod osłoną wzniosłych haseł i zasad kierował się w praktyce realnym interesem Stanów Zjednoczonych. Poprzez włączenie kraju w nurt spraw światowych, poprzez oddziaływanie na postanowienia traktatu pokojowego i pragnienie stworzenia „nowego ładu w świecie”, starał się zapewnić Stanom dominującą pozycję w świecie, co stwarzałoby korzystne warunki dla nieskrępowanego rozwoju ekspansji gospodarczej amerykańskiego kapitału prywatnego i pozwoliłoby utrzymać wysoką koniunkturę w kraju⁶⁰.

Europejska polityka kredytowa Wilsona tak, jak i cała jego polityka zagraniczna w latach 1919—1920, była wypadkową różnych dążeń i celów, różnych stanowisk i poglądów, ścierających się w łonie administracji waszyngtońskiej. Szczególnie po zakończeniu wojny narastały sprzeczności i konflikty, krzyżowały się przeciwstawne interesy, przeplatały się cele polityki wewnętrznej i zagranicznej.

Prezydent Wilson, mimo swej niezwykle silnej pozycji wobec Kongresu, jaką zdobył w okresie wojny, był po jej zakończeniu coraz bardziej krępowany przez opozycję w Kongresie, przez szeroko rozumianą opinię publiczną. Społeczeństwo amerykańskie chciało jak najszybciej wrócić do „stanu normalnego”, tj. do stanu sprzed 1917 r.⁶¹ Wobec rozczarowania powojenną sytuacją, daleką od wizji świata „bezpiecznego dla demokracji”, rosła w opinii publicznej Stanów niechęć do Europy, którą obwiniano o spowodowanie wszystkich trudności⁶². Szerokie rzesze ludności amerykańskiej dość miały wysokich podatków, wysokich cen żywności, wysokich kosztów utrzymania, doszukując się ich przyczyn w finansowaniu Europy przez rząd USA⁶³.

⁵⁹ Ogólną charakterystykę poglądów i stanowisk odnośnie polityki zagranicznej Wilsona w latach 1918—1920 znajdzie czytelnik w pracy B. Noggle, *Into the Twenties*, s. 123—128. W języku polskim istnieją ukończone niedawno, dwie prace doktorskie J. Wędrorskiego i L. Zyblikiewicza, które dotyczą omawianego okresu. Ciekawe uwagi zawierają również raporty H. Gliwica, AAN, Amb. RP Waszyngton, t. 228, k. 93—95: „Zasadnicze wytyczne polsko-amerykańskiej polityki”, wysłany do MPiH 19 lipca 1922.

⁶⁰ Historyk amerykański, N. G. Levin (*Woodrow Wilson*, s. 147 n.) pisze: „Dążeniem Ameryki w Paryżu było — ustanowienie zmodyfikowanego systemu wolnego handlu, który zniósłby dyskryminacyjne bariery handlowe i zamknięte bloki ekonomiczne i który w efekcie ustanowiłby w skali całego świata zasadę Otwartych Drzwi (*Open Door*) i Klauzuli Największego Uprzywilejowania. Ustanowienie takiego światowego systemu handlowego wynikało z potrzeby zapewnienia ekspansji eksportu amerykańskiego, co zawsze traktowane było przez administrację wilsonowską jako konieczny warunek dla utrzymania wysokiej koniunktury w Stanach”. Potwierdzają to liczne dokumenty w *Relief*, *passim*.

⁶¹ H. Faulkner, *American Economic History*, New York 1959.

⁶² R. F. Dulles, *The United States since 1865*, New York 1959, s. 258, 263 i 270.

⁶³ Kształtowanie się kosztów w USA w latach 1918—1923, zob. J. Ciepiewski i inni, *Historia*, tabl. 29, s. 338.

Szczególnie ostro podnosili ten fakt zwolennicy izolacjonizmu. Głosili oni, że pomoc dla Europy stanowiła zbyt duże obciążenie dla społeczeństwa amerykańskiego, gdyż państwo czerpało środki na kredyty i pożyczki nie tylko z pożyczek wewnętrznych i podatków, ale utrzymując w krajach wysokie ceny na żywność, co przy ogólnej powojennej tendencji do wzrostu cen, podwyższało koszty utrzymania⁶⁴. Rosnące wpływy izolacjonistów oraz powszechne przekonanie, że podjęta w czasie wojny pomoc dla Aliantów zostanie zakończona w momencie zawieszenia broni⁶⁵, sprawiły, że gdy w 1919 r. powstała konieczność znalezienia środków na sfinansowanie dostaw kredytowych dla Europy środkowopółnocno-wschodniej, Wilson musiał rozwinąć szeroką kampanię propagandową przedstawiając akcję finansową w kategoriach pomocy w imię ideałów i zasad demokracji, podkreślając posłannictwo i misję dziejową Stanów⁶⁶. Odpowiednia propaganda i stosunkowo jeszcze silna pozycja Wilsona doprowadziły w styczniu do wyasygnowania przez Kongres, mimo znacznej opozycji⁶⁷, 100 mln dol. na kredyty dla nowo utworzonych państw w Europie centralnej i południowej. Poza tym, Skarb USA udzielił aliantom licznych pożyczek w ramach The Fifth Liberty Loan of 1919⁶⁸.

Z czasem jednak, gdy w społeczeństwie amerykańskim „idealizm ustąpił miejsca apatii i rozczarowaniu”⁶⁹, gdy nie sprawdziły się optymistyczne nadzieje szybkiego uzdrowienia gospodarczego Europy, gdy okazało się, że Europa nie miała czym płacić, opozycja wobec polityki zagranicznej Wilsona zaczęła zdobywać coraz więcej zwolenników. Już w czasie trwania Konferencji Pokojowej Wilson tracił wpływy, a po jej zakończeniu musiał stoczyć kilkumiesięczną walkę z przeciwnikami Traktatu Wersalskiego i Ligi Narodów⁷⁰, co głośnym echem odbijało się w społeczeństwie, pogłębiało tendencje izolacjonistyczne. Walka ta zakończyła się całkowitą klęską Wilsona. Zwycięstwo odniósł pogląd: *Prosper America First*⁷¹, który stał się hasłem izolacjonistów w czasie wyborów prezydenckich w 1920 r.

⁶⁴ Ogólny koszt wojny poniesiony przez amerykańskie społeczeństwo wyniósł ok. 35 mld dol. Cztery tzw. Liberty Loans emitowane w czasie wojny i Victory Loan z okresu powojennego osiągnęły razem ponad 21 mld dol. F. R. Dulles, *The United States*, s. 261.

⁶⁵ *Relief*, s. 160: pismo E. Rickarda do H. Hoovera z 6 stycznia 1919.

⁶⁶ Zob. m.in. *Inter-Office Memorandum for American Officials* z 15 listopada 1918, tamże, s. 50; pismo H. Hoovera do J. Barnes'a z 17 marca 1919, tamże, s. 337; pismo H. Hoovera do W. Wilsona z 11 kwietnia 1919 i W. Wilsona do H. Hoovera z 15 kwietnia 1919, tamże, s. 401; H. Hoover, *Statement of Financial Requirements of Europe from the United States in the Coming Year, From the Promise of Peace and the Return of Europe to Work*, z 7 maja 1919, tamże, s. 544.

⁶⁷ Zob. tamże, s. 49: pismo H. Hoovera do W. Wilsona z 14 listopada 1918.

⁶⁸ Na mocy The Fifth Liberty Loan Bill z 1919 r. przeznaczono 1,5 mld dolarów na kredyty dla rządów alianckich oraz powołano War Finance Corporation, która miała udzielać długoterminowych kredytów dla amerykańskich firm eksportowych, B. Noggle, op. cit., s. 151.

⁶⁹ R. F. Dulles, *The United States*, s. 270.

⁷⁰ Tamże, s. 271. Podjęcie przez Cabot Lodge'a walki z Wilsonem oznaczało, że był on zwolennikiem izolacjonizmu. Nie był również przeciwnikiem Ligi Narodów jako takiej. Spór między senatorem a Wilsonem był sporem „między zwolennikami silnego systemu bezpieczeństwa zbiorowego [Wilson] a grupą występującą za bardziej ograniczonymi zobowiązaniami w sprawach międzynarodowych”. A. S. Link, *Wilson the Diplomatist*, Baltimore 1957, s. 134, cyt. za: L. Zyblikiewicz, *Stosunki*, s. 209.

⁷¹ W marcu 1920 r. Senat odmówił ratyfikacji Traktatu Wersalskiego i Ligi Narodów, tamże, s. 271 nn. i s. 287.

Niewątpliwie, pewne znaczenie miała tu choroba Wilsona, który od września 1919 r. był częściowo sparaliżowany. Ówczesną sytuację tak charakteryzował jeden z dziennikarzy: „Sytuacja jest tam [w Waszyngtonie — T.M.] tak zła, jak tylko może być — ani rządu — ani polityki, prawie każdy minister jest kandydatem na Prezydenta i podejmuje swe decyzje oraz kształtuje swą działalność raczej według swych osobistych — i politycznych wymogów niż potrzeb społeczeństwa. W Kongresie panuje chaos. Nie ma żadnego przywództwa zasługującego na to określenie”⁷².

W tych warunkach trudno było liczyć, by Kongres udzielił dodatkowych środków ponad wcześniej przyznane 100 mln dol. na finansowanie dostaw do nowo utworzonych państw w Europie, szczególnie, że do jesieni 1919 r. zdołano sprzedać znaczną część zgromadzonych zapasów. H. Hoover już w czerwcu 1919 r. ostrzegał, że państwa europejskie nie powinny liczyć na amerykańskie kredyty rządowe, lecz powinny ubiegać się o kapitały prywatne⁷³. Przewidywania jego sprawdziły się. Nawet niezwykle trudna sytuacja gospodarcza wielu krajów w końcu 1919 r. (głód!) nie przełamała niechęci opozycji w Kongresie do dalszego przyznawania środków na kredyty dla Europy. Główna Komisja Kongresu sprzeciwiała się nawet wniesieniu pod obrady projektu H. Hoovera uchwalenia 150 mln dol. na pomoc żywnościową dla Polski, Austrii i Armenii, mimo poparcia ze strony prezydenta i mimo dwukrotnego obniżania sumy, która ostatecznie miała wynieść zaledwie 50 mln. dol.⁷⁴

U źródeł działalności USA tkwił więc przede wszystkim pragmatyzm i interes własnej gospodarki⁷⁵, chociaż i on był różnie rozumiany. W rozumieniu Wilsona i jego zwolenników, interes wymagał pozbycia się nadmiernych nadwyżek, które zagrażały amerykańskim producentom i eksporterom, wymagał szybkiej odbudowy i stabilizacji gospodarki europejskiej, by jak najwcześniej przywrócić jedyny — zdaniem sfer finansowych — doskonale funkcjonujący, system waluty złotej, warunek ekspansji amerykańskich firm prywatnych. Wymagał też udzielenia krajom europejskim pożyczek i kredytów, by umożliwić im zakupy w Stanach Zjednoczonych.

W rozumieniu opozycji i zwolenników izolacjonizmu, interes kraju widziano w odcięciu się od spraw europejskich i skoncentrowaniu uwagi na kontynencie amerykańskim. I tu sięgano po hasła i ideały, by poprzez opinię publiczną wpływać na decyzje Kongresu. Najczęściej wykorzystywano przeświadczenie społeczeństwa amerykańskiego o moralnej wyższości Stanów nad skłóconą Europą.

Wybory w 1920 r. i zwycięstwo w nich republikanina W. Hardinga oznaczało zwycięstwo tych sił w USA, które dążyły do „wolności od wiążących zobowiązań, mających na celu zachowanie pokoju światowe-

⁷² S. G. Blythe do A. Beveridge'a 1 grudnia 1919, box 214, Papers: A. Beveridge Division of Manuscripts, Library of Congress, cyt. za: B. Noggle, op. cit., s. 122.

⁷³ H. Hoover, Statement, z 7 czerwca 1919, s. 544: *the largest of the credits required from the United States should be provided by private credits and we should, except for certain limited purposes stop the lending of money by our government.*

⁷⁴ Z. Landau, *O kilku*, s. 1094.

⁷⁵ Jest to zresztą cecha charakterystyczna dla polityki zagranicznej USA w ogóle. P. Wandycz (*Stany Zjednoczone*, s. 5) podkreśla, że „dla gospodarczo ekspansywnej Ameryki sprawy gospodarcze i finansowe stanowiły niezmiernie ważną pozycję w polityce zagranicznej”.

go”⁷⁶. „Zmieniono szyld z polityki pryncypiów na więcej szczerzy szyld polityki interesu”⁷⁷, a Europa przestała być głównym ośrodkiem zainteresowania Stanów Zjednoczonych.

W świetle powyższych rozważań wydaje się, że przeciwdziałanie Waszyngtonu ruchom rewolucyjnym w Europie za pomocą akcji kredytowej wynikało nie tyle z obaw przed zagrożeniem podstaw ustrojowych kapitalizmu, co z dążenia do przywrócenia gospodarczej i politycznej stabilizacji nowo utworzonych państw w celu przyspieszenia odbudowy przedwojennego, opartego na walucie złotej, systemu gospodarki światowej. Rozwój ekspansji kapitału amerykańskiego w Europie oraz funkcjonowanie ekonomiki Stanów, której moce wytwórcze zostały w wielu działach rozwinięte ponad potrzeby rynku wewnętrznego, wymagały bowiem odbudowanej i sprawnie działającej gospodarki państw europejskich.

Podsumowując można więc stwierdzić, że celem amerykańskiej „pomocy” dla Europy w 1919 r. było przede wszystkim zlikwidowanie nadwyżek towarowych, którymi dysponowały agendy rządu USA i firmy prywatne oraz utrzymanie zapoczątkowanej w okresie wojny wysokiej koniunktury w Stanach i dalszej ekspansji gospodarczej kapitału amerykańskiego. „Walka [Wilsona — T.M.] o świat bezpieczny dla demokracji — stworzyła świat wolny dla kapitału amerykańskiego”⁷⁸.

Тереса Малэцка

ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ ПОМОЩЬ США ПОЛЬСКОМУ ГОСУДАРСТВУ ПОСЛЕ I МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Предметом рассуждений является здесь правительственная помощь США, оказанная Польше, составлявшая часть предпринятой после I мировой войны кредитной кампании США по отношению к разрушенной войной Европе. Этой помощью интересовались исследователи американских отношений или финансового положения в первый период после первой мировой войны. В польской литературе первоочередное место занимает тезис, что для генезиса „помощи” американского правительства для Польши и других вновь тогда возникших государств в центрально-восточной Европе решающее значение имела угроза капиталистическому строю со стороны первого в мире социалистического государства, Советской России.

В качестве главной цели автор поставила перед собой задачу определить характер „помощи”. Кредитная кампания США не носила характера помощи. Это понятие было принято от тогдашних американских деятелей и политиков. Анализ процесса и условий сделок, заключавшихся с агендами правительства США, показал торговый характер получаемых кредитов, что и исключает понятие — помощь. Дополнительные аргументы дает анализ торговой структуры поставок, внутренней обстановки США и общих целей их политики.

Оценка разных аспектов деятельности вашингтонской администрации в первые годы после I мировой войны показала также, что в основе деятельности США скрывались прежде всего интересы американской экономики. С помощью кредитов стремились не только ли-

⁷⁶ Тамże, s. 7—8.

⁷⁷ AAN, Amb. RP Waszyngton, t. 228, k. 93: raport radcy handlowego H. Gliwica wysłany do MPiH 19 lipca 1922.

⁷⁸ B. N o g g l e, op. cit., s. 151.

питься чрезмерных товарных излишков, но и ускорить экономическую и политическую стабилизацию в Европе. Тезис, что американские поставки для центрально-восточной Европы были вызваны опасениями Вашингтона перед угрозой для основ капиталистического строя не нашел подтверждения в исследованиях. Противодействие революционным движениям с помощью кредитной кампании вытекало скорее из стремления США восстановить хозяйственную и политическую стабилизацию новосозданных государств, с тем, чтобы ускорить восстановление довоенной, основанной на золотой валюте, системы мировой экономики. Развитие экспансии американского капитала в Европе и функционирование экономики США, производительная мощь которых была во многих областях развита сверх потребностей внутреннего рынка, нуждались в исправно действующей экономике европейских государств.

Teresa Małeczka

L'AIDE DU GOUVERNEMENT DES ETATS-UNIS À L'ETAT POLONAIS APRÈS LA I-ÈRE GUERRE MONDIALE

Nous nous sommes proposé, dans cet article, d'examiner l'aide du gouvernement des USA apportée à la Pologne, laquelle constitue une partie de l'action créditrice entreprise par les États-Unis pour secourir l'Europe dévastée par la guerre. De nombreux auteurs, intéressés par les relations américaines et la situation financière des premières années d'après-guerre, se sont penchés sur la question. En Pologne, dans les ouvrages publiés à ce sujet, une seule thèse prédomine: la genèse de „l'aide” américaine à la Pologne et aux autres États nouvellement créés dans l'Europe du Centre Oriental répondrait au sentiment du danger que représenterait pour le régime capitaliste la Russie Soviétique. Cette conception semble éveiller des doutes.

Quel fut le caractère de cette aide? En principe, l'action créditrice des USA n'était pas un secours. Le terme d'aide a été emprunté aux politiciens américains qui en furent les créateurs. En analysant le mode et les conditions des transactions passées avec les agences du gouvernement américain, nous en apercevons le caractère strictement commercial. La structure des marchandises fournies, l'analyse de la situation interne des États-Unis, ainsi que des fins de leur politique étrangère confirment nos conclusions.

Si nous examinons les divers aspects des activités de l'administration de Washington pendant les premières années d'après-guerre, nous constatons que seul l'intérêt de l'économie américaine entrait en jeu. Grâce à ces crédits, on voulait écouler non seulement le surplus des marchandises, mais encore accélérer le processus de stabilisation économique et politique de l'Europe. Nos recherches n'ont pas confirmé la thèse présentée plus haut, comme quoi les fournitures américaines destinées à l'Europe du Centre Oriental avaient eu pour but de prévenir la menace dirigée contre le capitalisme. A notre avis, les mouvements révolutionnaires devaient être freinés au moyen des crédits, les États-Unis ayant décidé de rétablir la stabilité économique et politique des nouveaux États pour accélérer la restauration du système d'économie mondiale d'avant-guerre reposant sur l'or. L'expansion croissante du capital américain en Europe et le fonctionnement de l'économie des USA, dont les forces productrices s'étaient développées dans plusieurs branches au-delà des besoins du marché intérieur, exigeaient une économie restaurée et active des pays européens.